

Motion till riksdagen 2009/10:Ub11

av **Marie Granolund m.fl. (s, v, mp)**
med anledning av prop. 2009/10:149

En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår regeringens proposition 2009/10:149 En akademi i tiden – ökad frihet för universitet och högskolor.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att återkomma till riksdagen med ett nytt och reviderat förslag till ökad frihet för universitet och högskolor.

Motivering

Det är ostridigt att Sveriges universitet och högskolor möter en ny, mer internationaliserad tid. Forskare och studerande rör sig alltmer inom landet och både mellan EU:s medlemsstater och mellan olika stater i världen. Forskningsresultat och studentuppsatser blir tillgängliga för alla genom en kombination av den nya tekniken och ett friare utbyte mellan forskare. Nätverksbildande och annan samverkan ökar på alla områden men också konkurrensen. Förväntningarna och kvalitetskraven skruvas upp i både undervisning och forskning. Vi menar att lärosätena måste ha både kompetenta och legitima ledningsorgan och ledningsstrukturer för att klara framtiden. Samtidigt är det viktigt att slå vakt om kollegialt inflytande och ett starkt studerandeinflytande för att säkra kvalitet och legitimitet inom lärosätena.

Akademien måste både vara en oberoende och självständig kraft och en del av det samhälle som den ingår i. Den utbildning och forskning som högskolor och universitet erbjuder är den sista länken i samhällets utbildningskedja. En förutsättning för att få kritiska och entreprenöriellt inriktade studenter är att de i sin tidigare utbildning har utbildats i en sådan anda.

Sverige som nation är beroende av forskning och högre utbildning för hållbar utveckling samt för nyskapande och utveckling av resurser. Därför har vi alltid tyckt att staten, regioner och kommuner har intressen av samverkan

Fel! Okänt namn på

och dialog med universitet och högskolor. Vi har aktivt arbetat för fler och akademiskt alltmer kompetenta högskolor och universitet. Både bredd och spets behövs.

Vi är positiva till en minskad detaljreglering av verksamhet och organisation vid universitet och högskolor. I all forskning och högre utbildning behöver den egna verksamheten knytas samman med andra lärosätens för att upprätthålla kvalitet och för att kunna utvecklas. Den europeiska och globala samverkan har blivit mer omfattande i de akademiska ämnena som sådana och mellan lärosätena. Samverkan öppnar samtidigt för profilering och mångfald. Att stärka lärosätenas eget ansvar för detta kan vara pådrivande på kvalitetsarbetet och öka profileringen av lärosäten. Vi tycker att propositionen i fråga om ökad frihet inom myndighetsformen har landat bättre än regeringens initiala planer på att privatisera universitet och högskolor. Regeringen har klokt nog valt att följa vad majoriteten bland remissinstanserna tycker: att de statliga lärosätena ska fortsätta att vara en del av staten. Vi menar att staten även fortsättningsvis ska ta ett huvudansvar för forskning och högre utbildning.

Regeringen går emellertid allför långt när det gäller avregleringar så att både rättssäkerheten och kvaliteten i utbildning och forskning riskeras. Regeringen är samtidigt överraskande passiv i fråga om universitetens och högskolornas ekonomiska frihet. På det området redogör regeringen för tänkt utredningsarbete i stället för att lägga skarpa förslag.

Dimensionering

Regeringen föreslår att målen för antal examinerade på ett antal utbildningar tas bort. Regeringen framhåller samtidigt att ”även om regeringen upphör med att ange mål för antal examina för utbildningar kommer regeringen även fortsättningsvis att noga följa utvecklingen för olika utbildningsprogram och återkomma med förslag på åtgärder, om utvecklingen så kräver. Vad som nu har sagts innebär inte annat än att det i dialog med ett lärosäte kan finnas anledning att ange behov av ökad eller minskad dimensionering för vissa utbildningar.” Vi är starkt tveksamma till detta. Vi har i flera sammanhang kritiserat regeringen för att den tar bort generella mål och övergripande styrning och ersätter detta med mer detaljerad styrning och öppna eller förtäckta direktiv direkt från departementet till lärosäten och forskningsfinansiärer. En sådan typ av styrning är ett hot mot den akademiska friheten. Det finns också en bred konsensus uttryckt av en rad olika aktörer om att kopplingen mellan grundutbildning, forskning och arbetsmarknad behöver stärkas, inte försvagas. Att ta bort examensmålen utan att ersätta dem med något annat är en uppgiven politik. Vi anser att regeringen bör återkomma med förslag och former på hur kopplingen mellan arbetsmarknad och grundutbildning kan stärkas på ett sådant sätt att både akademien och det omgivande samhället involveras i analys och förslag till åtgärder samtidigt som principerna för den akademiska friheten och respekten för studenternas intresse och valfrihet respekteras. Dimensioneringen är en viktig del av detta.

En modern ledning

Ökad självständighet kommer att ställa stora krav på ledningen vid lärosätena. Regeringen har på ett olyckligt sätt förändrat hur universitetsstyrelser ska nomineras. Den nya ordningen där rektorerna själva ska utse sina styrelseledamöter och ha möjlighet att samtidigt bli styrelseordförande finner vi minst sagt omodern.

Det är viktigt att lärosätenas styrelser har ledamöter som representerar lärarna, studenterna samt personer utanför det egna lärosätet. I England, Danmark och Finland är externa ledamöter ordförande i styrelserna och vi anser att det vore en god ordning även i Sverige.

Kravet på administrativ skicklighet vid anställning av rektor bör stå kvar. Som flera remissinstanser påpekat leder rektor en omfattande verksamhet som ställer stora krav på ledaren även om han eller hon har stöd i en kvalificerad styrelse. Däremot delar vi uppfattningen att kravet på svenskt medborgarskap för rektor och styrelseledamöter bör tas bort. Det är otidsenligt och exkluderar internationella rekryteringar och personer med utländskt medborgarskap boende i Sverige.

För att ett lärosätes styrelses beslut ska få tyngd och upplevas som legitima både internt i organisationen och externt är det viktigt att skapa en god balans mellan det beslutsfattande som är av övergripande art beträffande ekonomi, strategi och organisation och det som kräver stor akademisk kompetens. Den balans som måste finnas mellan kollegiala organ och styrelserna med extern majoritet är inte alltid enkel, men ger samtidigt en fruktbar spänning mellan olika kompetenser och perspektiv.

Fortsatt kollegialt inflytande och garanterat studentinflytande

Vad gäller propositionens förslag om den interna organisationen så menar vi i likhet med flera remissinstanser att både det kollegiala beslutsfattandet och studerandeflytandet borde fortsatt regleras nationellt. Det är fortsatt viktigt att det finns någon form av kollegialt organ baserade på ett demokratiskt valförfarande varigenom anställda och studerande kan utöva ett inflytande. Det kollegiala arbetet utgör en grundbult i den akademiska friheten. Det finns en uppenbar risk att den inom akademien grundläggande friheten riskerar att urholkas med propositionens förslag.

Den akademiska friheten hotas inte på något sätt genom att studentinflytandet garanteras på nationell nivå. Det bör vara en viktigare uppgift för staten att garantera studenternas inflytande än att införa en uppluckring av studentinflytandet som endast har marginell betydelse för den organisatoriska frihet för rektor eller styrelse som man försöker uppnå med förslaget.

Regeringen föreslår att beslut i undervisnings- och forskningsfrågor ska kunna fattas av "personer med vetenskaplig eller konstnärlig kompetens" utan att besluten fattas i kollegiala organ. Detta innebär i praktiken en ökad makt till rektor och till styrelsen eller till en akademiskt/vetenskapligt välmeriterad

Fel! Okänt namn på

förvaltningschef. Detta vore olyckligt. Varje lärosäte ska enligt vår mening utöver styrelse och rektor ha minst ett kollegialt organ. När det gäller studentinflytande delar vi åsikten från många remissinstanser att ett lägsta antal studentrepresentanter ska regleras även i fortsättningen.

De bästa lärarna och doktoranderna

I likhet med regeringen lyssnar vi på den majoritet av remissinstanserna som ställt sig positiva till uppfattningen att staten inte behöver detaljreglera hur befattningsstrukturen ska se ut. Möjlighet till olikhet och anpassning till lärosätets speciella inriktning måste finnas. Samtidigt har samma remissinstanser påpekat att lärosätena har ett ansvar för jämförbarhet och att rörlighet nationellt och internationellt inte påverkas negativt. Den vetenskapliga och pedagogiska (samt i förekommande fall den konstnärliga) kompetensen bakom tjänstebeteckningen eller anställningsbenämningen måste vara tydliggjord och transparent. Annars kan akademins trovärdighet undergrävas.

Vi anser att tjänster vid högskolan normalt ska innehålla både undervisning och forskning. Det krävs för att forskningsanknytningen i utbildningen ska kunna upprätthållas. Vi tror annars att skillnaderna mellan högskolor kan komma att öka. Det kan leda till att det endast kommer att bedrivas grundutbildning vid de mindre högskolorna. Inom vissa utbildningar, t.ex. lärarutbildningen, är forskningsanknytningen redan i dag otillräcklig, vilket bl.a. beror på att resurserna till forskning är för små och inte medger att lärarna bedriver egen forskning.

Vårt förslag är att lärosätena ges ökad självbestämmanderätt men att denna bygger på att man i högskoleförordningen anger att vissa nationella krav måste uppfyllas. Lärosätena åläggs att fastställa tydliga och transparenta regelverk kring tjänsterna, såsom innehåll, kungörande, ansökningsförfarande, sakkunnigutlåtande, studentmedverkan vid rekryteringar och bedömningsgrunder för att få tjänsterna. Det ska inte finnas tvivel kring att det är den med de bästa vetenskapliga och pedagogiska kvalifikationerna som anställs som forskare och lärare. Däremot är vi inte beredda att gå så långt i det nationella regelverket som att fastslå att samtliga tjänstetillsättningar ska underställas kollegiala organ. Beslut om tjänstetillsättning ska kunna överklagas.

Vi vill dock vara tydliga med att vi ser fortsatt stora värden i att kollegiala organ ansvarar för tjänstetillsättningar vid landets lärosäten eftersom det skapar öppenhet och slår vakt om den akademiska professionen. Mycket av högskolornas legitimitet bygger på att tjänster tillsätts i konkurrens och öppenhet och att de sökandes meriter bedöms av oberoende sakkunniga. Vi är medvetna om att det samtidigt kan vara ett tungrovt och långsamt system. Vi vet emellertid också att mer informella system för tjänstetillsättningar i allmänhet missgynnar kvinnor. Dessutom finns det anledning att misstänka att mindre öppenhet och insyn leder till att rörligheten minskar.

Propositionen är i sin regelförenklingsiver ovarsam kring doktorandernas redan i dag utsatta situation. Ett levande akademiskt ämne kräver ständigt tillförsel av nya doktorander. Det är ofta doktorander och nyexaminerade

forskare som bryter ny mark. Bestämmelser om utbildning av handledare och högskolepedagogisk utbildning av doktorander ska definitivt kvarstå. Det behövs också tydligt fastställda regler på varje lärosäte kring bl.a. rätten att byta handledare och regler kring beslut om frångående av resurser. Det måste finnas lokalt beslutade tydliga och rättssäkra regler för dessa frågor. Under förra mandatperioden uppmärksammade vi behovet av tydliga regler för bl.a. antagning och anställning av doktorander för att locka fler kvalificerade sökande till och höja kvaliteten inom forskarutbildningen (prop. 2004/05:80 och prop. 2004/05:162). Vi är också beredda att vid behov avisera ytterligare förbättringar.

Vi anser till skillnad från propositionen att kravet på högskolepedagogisk utbildning eller på annat sätt förvärvade motsvarande kunskaper ska finnas kvar i fråga om anställning av lektorer och professorer. Universitet och högskolor måste i likhet med skolan ständigt arbeta med pedagogisk utveckling. Studenterna kommer att ställa allt högre krav på detta, och den tredje uppgiften, att sprida forskningsresultat till det omgivande samhället, kräver också pedagogisk kompetens. Professorer och lektorer har ett särskilt ansvar som ambassadörer för sina ämnen, även pedagogiskt.

Utbildningskvalitet och rättssäkerhet

Regeringen säger i propositionen att lärosätena själva ska få bestämma innehållet i kurs- och utbildningsplanerna. Likaså vill regeringen ta bort bestämmelserna kring disputation och betygsnämnder. Vi menar att det är viktigt att staten kan garantera kvaliteten i undervisningen och att det fortsatt behövs jämförbarhet, nationellt och internationellt. Vi menar, i likhet med Högskoleverket, att det finns starka skäl för att reglera vad som måste tas upp i kursplaner, t.ex. kursens omfattning, nivå, mål och fördjupning i förhållande till examensfordringarna. Att ställa upp sådana krav på kursplaner, utan att detaljreglera innehåll eller hur aspekterna ska tillgodoseas, innebär inte något ingrepp i den akademiska friheten. Regeringens förslag skulle innebära att studenternas inflytande och rättssäkerhet försämrats samtidigt som den oberoende granskningen av verksamheten försvåras.

Regeringens argumentation att den minskar detaljstyrningen genom att ta bort kraven på nationell likvärdighet och jämförbarhet i kurs och utbildningsplanerna håller inte. Det sätt på vilket regeringen vill detaljstyra kvalitetsgranskningen i det nya resursutvärderingssystemet i en annan proposition än denna saknar motstycke. Argumentationen saknar helhet och vrängs efter vad som passar för de olika förslag som läggs.

Vi menar att den granskande verksamheten ytterligare behöver stärkas i en högskolesektor som går mot friare villkor. En effektiv uppföljning och utvärdering av politiken är nödvändig för att utveckla kvaliteten i samhällets gemensamt finansierade verksamhet. Vi menar att Högskoleverket även fortsättningsvis ska ha en viktig och oberoende granskande roll i att svara för utvärdering och tillsyn. Vi är oroliga för vad den detaljstyrning som regering-

Fel! Okänt namn på

en föreslår vad gäller kvalitetsutvärdering kan få för anseendet och förtroendet för det svenska kvalitetsutvärderingssystemet för högre utbildning.

Den föreslagna avregleringen av disputationbestämmelserna är tveksam, det ökar definitivt riskerna för att kvalitetsbrister blir opåtalade. Lärosätet ska enligt regeringen fritt få utforma sitt betygssystem för doktorsavhandlingar, och någon betygsnämnd är inte längre obligatoriskt. Det räcker därmed med att en person som inte är verksam vid den högskola där doktoranden examineras deltar vid bedömningen. Det anges ingenting om vilken kompetens en sådan person ska ha eller att personen inte ska vara eller ska ha varit handledare för doktoranden. Om dessa förslag genomförs kommer det inte längre att finnas någon grund för en enhetlig bedömning av doktorsavhandlingar inom ett ämnesområde, och i förlängningen kan det innebära en devalvering av värdet av en doktorsexamen.

Flera av de förändringar och avregleringar som regeringen föreslår kan komma att ha negativa effekter på internationaliseringen av högskolan. Rörligheten bland såväl studenter som lärare och forskare främjas av transparens och tydlighet i regelverket. Det är bl.a. därför som Sverige som ett av 47 länder har anslutit sig till Bolognaprocessen, vilken var ett av incitamenten till den senaste stora reformen av högskolan. Detta och andra internationella samarbeten nämns dock inte med ett ord i propositionen. När regeringen i undantagsfall tar upp internationaliseringen handlar den endast om konkurrens. Det är därför oklart hur förslagen i propositionen kommer att påverka befintliga överenskommelser och avtal om samarbete med olika åtaganden som ingåtts av såväl den svenska staten som enskilda högskolor. De långsiktiga konsekvenserna är också svåra att överblicka, men vi befarar att otydliga regelverk kommer att göra det svårare att delta i internationella samarbeten.

Vad händer med den ökade ekonomiska friheten?

Propositionen beskriver ett antal förslag som berör lärosätenas ekonomi. Det är inga skarpa förslag utan mer resonemang om olika översyner. Det är förvånande att regeringen inte kommer med några konkreta förslag i denna del eftersom autonomiutredningen skapade stora förväntningar inom sektorn.

Det är anmärkningsvärt att regeringen inte kommit längre med en rad angelägna frågor som skulle kunna underlätta svenska lärosätens samarbeten med det omgivande samhället och främja en fortsatt internationalisering. Regeringen måste i denna del skyndsamt återkomma med förslag.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 7 april 2010

Marie Granlund (s)

Rossana Dinamarca (v)

Mikael Damberg (s)

Caroline Helmersson-Olsson (s)

Agneta Lundberg (s)

Jan Emanuel Johansson (s)

Lage Rahm (mp)

Mats Pertoft (mp)

Thomas Strand (s)

Louise Malmström (s)

Peter Hultqvist (s)

Amineh Kakabaveh (v)